

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
PRESCHOOL PATHS ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ З ООПTHE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL-EMOTIONAL STUDYING PROGRAM
PRESCHOOL PATHS AND THE POSSIBILITY OF ITS INTEGRATION
FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Стаття присвячена огляду створення та впровадження універсальної програми соціально-емоційного навчання Preschool PATHS для дітей дошкільного віку, зокрема в дитячих садочках Великої Британії та Хорватії. Preschool PATHS («Дошкільні стежини»; Domitrovich, 2007) – це базова комплексна освітня програма для формування соціальних та емоційних компетенцій дітей дошкільного віку. Preschool PATHS (англ. Promoting Alternative Thinking Strategies – сприяння альтернативним стратегіям мислення) – є універсальною профілактичною програмою, яка фокусується на розвитку соціально-емоційних навичок та попередженні негативної поведінки з іншими дітьми та дорослими.

Існує ряд науково-обґрунтованих програм соціально-емоційного навчання (далі – SEL), зокрема це «Неймовірні роки» (Incredible Years; Webster-Stratton & Reid, 2010), «Веселі друзі» (Fun friends; Pahl & Barrett, 2010), «Емоція» (Emotion; Izard, 2008), «Я можу вирішити проблему» (I can Problem Solve; Shure & Spivak, 1982), «Друзі Ела: Діти роблять здоровий вибір» (AI's Pals: Kids Making Healthy Choices; Wingspan, 1999; Lynch, Geller, Schmidt, 2004). З'ясовано, що в основі базової програми SEL Preschool PATHS використано теоретичні моделі сучасної нейронауки. Наприклад, модель ABCD (афективно-поведінково-когнітивно-динамічна), яка визначає, що першочерговим у психічному розвитку дитини є інтеграція афектів і мови емоцій, когнітивного розуміння і поведінкових проявів, які впливають на формування соціальних та емоційних компетенцій. Провідною ідеєю моделі ABCD є те, що у процесі дорослішання і становлення особистості дитини її емоційний розвиток передуює іншим формам пізнання. У ранньому віці емоційний розвиток необхідно поєднувати з когнітивними і лінгвістичними функціями.

Виявлено, що діти з особливими освітніми потребами теж отримали позитивні результати від впровадження універсальної програми SEL PATHS. Процес імплементації програм SEL має враховувати психоемоційні особливості таких категорій дітей. У рамках спеціальної освіти існує загальна потреба у створенні і впровадженні науково-обґрунтованих програм SEL для дітей дошкільного віку з ООП для зниження їх дезадаптивної поведінки та підвищення соціально-емоційних компетенцій.

Ключові слова: освітня програма PRESCHOOL PATHS, соціально-емоційне навчання, дошкільники, діти з особливими

освітніми потребами, Велика Британія, Хорватія.

The article overviews the creation and implementation of the universal social-emotional studying program Preschool PATHS for preschool children, particularly at the kindergartens of the United Kingdom and Croatia.

Preschool PATHS (Domitrovich, 2007) is a basic comprehensive educational program for the formation of preschool children's social and emotional competencies. Preschool PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies) is a universal preventive program that focuses on the development of social and emotional skills aiming the prevention of negative behaviour and relationships with other children and adults.

There is a number of scientifically based social-emotional learning programs (SEL), including Incredible Years (Webster-Stratton & Reid, 2010), Fun Friends (Pahl & Barrett, 2010), Emotion (Izard, 2008), I Can Problem Solve (Shure & Spivak, 1982), and AI's Pals: Kids Making Healthy Choices (Wingspan, 1999; Lynch, Geller, Schmidt, 2004).

It was found that SEL Preschool PATHS fundamental program is based on theoretical models of modern neuroscience. For example, the ABCD model (affective-behavioural-cognitive-dynamic), which determines that the primary priority in child's mental development is the integration of affects and the language of emotions, cognitive understanding and behavioural manifestations that influence the formation of social and emotional competencies. The leading idea of the ABCD model is that in the process of growing up and forming a child's personality, his emotional development precedes other forms of cognition. In the early age it's necessary to combine emotional development with cognitive and linguistic functions.

It was found that children with special educational needs also received positive effects being involved into the universal SEL PATHS program. The psycho-emotional characteristics of such categories of children should be taken into account during the process of implementation SEL programs. There is an urgent need to create and implement scientifically based SEL programs for preschool children with SEN to reduce their maladaptive behaviour and increase social and emotional competencies within the framework of special education.

Key words: PRESCHOOL PATHS educational program, social-emotional learning, preschoolers, children with special educational needs, Great Britain, Croatia.

УДК 373.2.015.3.091.214-047.38:
316.61:[376-056.2/.3](4ЄЄ)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.47>

Селікова Я.С.,
аспірантка кафедри дошкільної
педагогіки і психології
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Постановка проблеми в загальному вигляді.
Формування соціальних та емоційних компетенцій у дітей дошкільного віку впливає на їх здатність встановлювати позитивну взаємодію з людьми, вирішувати проблемні моменти у спілкуванні,

пристосовуватися до змін мінливих соціальних умов та обставин [8].

Коли діти навчилися регулювати свої емоції, це вказує на наявність у них певних когнітивних ресурсів, щоб бути уважними, щоб гальмувати

негативні імпульси, розуміти, що інші люди мають свої думки, почуття, розглядати альтернативні рішення розв'язання проблем спілкування [15].

Якщо діти володіють соціально-емоційними навичками, які проявляються у вмінні допомагати іншим, ділитися іграшками, здатності стримувати агресивні імпульси, то такі діти, скоріш за все, будуть мати позитивні стосунки з дорослими та однолітками [5].

І навпаки, брак базових соціальних навичок проявляється у таких зовнішніх проблемах дітей, як агресивна, опозиційна поведінка та внутрішні проблеми: тривожі та депресії. Проблема поведінки та несформовані соціальні навички збільшують вірогідність виникнення соціальних та академічних труднощів під час навчання у школі [1; 4].

Досить вразлива категорія дітей з особливими освітніми потребами має вищий рівень ризику розвитку емоційних та міжособистісних проблем. Часто такі діти страждають від розладів фізичного або психічного здоров'я, що порушує їх навчання і соціальні відносини [4, с. 66].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На думку американських науковиць С. Денхем, К. Саарні дошкільники повинні спочатку навчитися усвідомлювати власні емоції та емоції своїх однолітків, дорослих, мати запас слів, щоб описувати свої почуття та ефективно спілкуватися і, як наслідок, розуміти зв'язок між емоціями і соціальною взаємодією [6; 16].

Дослідники Ф. Кемпбел, Ш. Келлам вважають, що однією із головних цілей дошкільної освіти є навчання дітей контролювати свою власну поведінку, гальмувати негативні імпульси, дотримуватися правил поведінки та ладити з однолітками [12]. Є зафіксовані докази того, що у дітей дошкільного віку можна успішно сформувати соціально-емоційні навички. В. Кавіоні, С. Домітрович, М. Грінберг, Р. Кортес вважають, що соціально-емоційне навчання є найефективнішим для дітей дошкільного віку, у той час коли їх особистості є найбільш пластичними та чутливими до таких впливів [3; 7].

Науковці Б. Ентоні, Л. Ентоні, Т. Моррел, М. Екоста вважають, що високоякісна дошкільна освіта має здійснювати не тільки когнітивний розвиток та академічне навчання, а й формування соціально-емоційних навичок [2]. Багато сучасних досліджень підтверджують, що якісна дошкільна освіта позитивно впливає на соціальний і когнітивний розвиток дошкільників, сприяє досягненню успіхів у навчанні, що має довготривалий ефект у підлітковому і дорослому віці [9].

Протягом останніх десятиріч науковці та практики визначають найбільш важливі компоненти науково-обґрунтованих профілактичних програм для дітей дошкільного віку. Заслугує на особливу увагу та ґрунтовне дослідження процес створення

та імплементації програм SEL з врахуванням різних категорій здобувачів дошкільної освіти.

Мета даної статті – здійснити огляд реалізації дошкільної програми Preschool PATHS у закладах дошкільної освіти Великої Британії та Хорватії, проаналізувати можливість інтеграції даної програми для дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Програми раннього навчання для розвитку соціально-емоційних навичок впроваджуються для дітей дошкільного віку у багатьох країнах ЄС, США та світу. Зокрема, це програма з соціально-емоційного навчання Preschool PATHS, яка стабільно підтверджує свою ефективність. Наприклад, у першому рандомізованому дослідженні PATHS позитивно вплинула на соціально-емоційні здібності дітей та регуляцію емоцій [7]; друге рандомізоване дослідження у США показало, що Preschool PATHS покращує соціальну поведінку дітей дошкільного віку, їх знання про емоції та навички вирішення проблем (Morris, Matterna, Castells, Bierman&Raver, 2014); у третьому (Nix, 2016) – навчання змінило траєкторії соціально-емоційного розвитку дошкільників [13; 14].

Зупинимось детальніше на універсальній програмі SEL Preschool PATHS. Програма базується на афективно-поведінковій-когнітивно-динамічній моделі розвитку (ABCD), розробленої М. Грінбергом, К. Куше, М. Спельцем на початку 90-х років XX століття. У моделі закладений принцип ефективної інтеграції афекту, когнітивного розуміння і поведінки, які є основою соціальних та емоційних компетенцій [10].

Здатність дитини справлятися з проблемами виявляється в її поведінці та внутрішній регуляції, ця здатність є функцією емоційного усвідомлення, афективно-когнітивного контролю, поведінкових навичок та соціально-когнітивного розуміння. Модель ABCD надає перевагу розвитку інтеграції афектів та мови емоцій, поведінки та когнітивного розуміння, бо вони стосуються соціально-емоційних компетенцій.

У моделі ABCD сформульована ідея про те, що під час розвитку у дошкільному дитинстві емоційний розвиток передує іншим формам пізнання. У ранньому віці афективний розвиток є передвісником інших способів мислення і пізніше його слід інтегрувати з когнітивними та лінгвістичними функціями. Показником такого розвитку є критичне досягнення дитини, що проявляється у вмінні регулювати свої внутрішні афективні стани через вербальну саморегуляцію [4, с. 67–68].

Навчальна програма Preschool PATHS має п'ять основних завдань:

- 1) розвиток у дітей усвідомлення емоцій та комунікативних навичок щодо їх вираження;
- 2) навчання дітей навичкам самоконтролю;

3) підвищення самооцінки у дошкільників та формування позитивних стосунків з однолітками;

4) формування навичок вирішення проблем за допомогою вміння розпізнавати афекти, сформованість самоконтролю дітей та навичок спілкування;

5) створення позитивної атмосфери у дитячій групі, яка підтримує соціальне та емоційне навчання [12, с. 49].

Навчальна програма Preschool PATHS складається з тематичних розділів:

- блок навчання соціальним навичкам (наприклад, вправлення дітей робити компліменти іншим дітям та дорослим);

- блок почуттів – це навчання базовим та складним почуттям;

- блок самоконтролю – це навчання дошкільників вирішувати проблеми (опанування «Техніки черепахи» під час складної взаємодії для заспокоєння).

Технологія Turtle Technique розроблена для дитячих садків та початкової школи. Це серія занять/уроків, під час яких педагоги розповідають дітям історію про молоду черепаху, яка має труднощі у спілкуванні і навчанні, ці негаразди виникають, бо вона не вміє зупинитися і подумати. За допомогою порад мудрої черепахи молода черепаха розвиває самоконтроль (заходить у свій панцир), заспокоюється, після чого обговорює свою проблему і емоції [12, с. 48].

Програма Preschool PATHS впроваджувалася в роботу дитячих садків Хорватії (2016 рік). Дослідники Й. Міхик, М. Новак, Й. Басік (Загребський університет, Хорватія) та Р. Нікс (Університет Вісконсин-Медісон, США) провели оцінювання соціальних та емоційних компетенцій дошкільнят, які брали участь у дошкільних PATHS у Хорватії. Дослідження мало на меті визначити зміни в соціальних та емоційних здібностях хорватських дошкільників, які взяли участь у науково-обґрунтованій універсальній програмі SEL Preschool PATHS. Розвідка виявила суттєві покращення просоціальної поведінки дітей, регуляції їх емоцій, зниження агресії у стосунках з однолітками та проблем поведінки протягом року впровадження даної програми. Науковці підкреслили позитивні зміни соціальних та емоційних компетенцій, що відбуваються у дошкільному віці, пояснюючи це закладанням основ структури мозку та зростанням нейронних систем дошкільників у перші роки життя, які є чутливими до формування ранніх когнітивних навичок, виконавчих функцій, уваги, саморегуляції та соціально-емоційного функціонування [12, с. 50–51].

Таким чином, процес формування соціально-емоційних навичок у дошкільному дитинстві є концентрованим, а інвестиції у ранній розвиток і навчання дошкільників є дуже ефективними

порівняно з іншими віковими періодами подальшого життя дітей [12, с. 52].

Оцінка навчальної програми Preschool PATHS для дітей дошкільного віку проводилася і у Великій Британії (2010–11 рр.) науковцями С. Хьюз (Хемпшир, Велика Британія) та Т. Клайн (Університетський коледж Лондона, Велика Британія). Дослідницький проєкт тривав десять місяців. Навчальна програма складалася з 44 занять, які проводили 1–2 рази на тиждень педагогічні працівники дошкільних установ під час перебування дітей у сімейних групах [11, с. 76].

Дослідники вказали, що під час впровадження програми Preschool PATHS дітям з особливими освітніми потребами (мовні труднощі, проблеми поведінки) було важко отримати доступ до навчання, бо вони мали проблеми з концентрацією уваги та розумінням мовлення. Для таких дітей було корисно уповільнити темп мовлення та презентації нових матеріалів, витратити більше часу на повторення, зробити коротшими за часом заняття з більш частими перервами на відпочинок [11, с. 84–85].

У цілому, оцінка використання дошкільної навчальної програми Preschool PATHS для дітей дошкільного віку у Великій Британії показала позитивні ефекти: покращення поведінки дітей, навичок їх уваги та саморегуляції, що допоможе дітям у найближчій перспективі бути соціально, емоційно, поведінково готовими до вступу до школи, до вдосконалення своїх академічних навичок [11, с. 85].

Розглянемо ефективність універсальної програми PATHS для дітей з особливими освітніми потребами. Багатьом дітям, які мають розлади психічного або фізичного здоров'я, притаманні такі проблеми:

- високий ризик розвитку емоційних та міжособистісних проблем;

- порушення процесів навчання та встановлення соціальних відносин;

- брак навичок для налагодження позитивних стосунків з однолітками;

- проблемна поведінка, яка ускладнює відносини з ровесниками та дорослими/педагогами [4, с. 66].

Зважаючи на вищезазнані проблеми, програми SEL для категорій дітей з особливими освітніми потребами мають враховувати специфіку освітнього процесу в інклюзивній освіті та під навчання компенсувати дефіцит соціально-емоційних компетенцій таких здобувачів освіти.

У межах інклюзивної освіти існує нагальна потреба у впровадженні науково-обґрунтованих профілактичних програм SEL для зниження ризику розвитку у дітей з ООП дезадаптивної поведінки та підвищення їх соціальних та емоційних компетенцій [4, с. 66].

Американські вчені М. Грінберг, К. Куше та ін. провели низку рандомізованих клінічних досліджень, зокрема про ефективність універсальної програми PATHS для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. У проєкті використовувалася пілотна версія навчальної програми PATHS. Ця програма теж мала навчальні блоки по формуванню у дітей навичок самоконтролю, почуттів та вирішення проблем. Результати дослідження показали, що відповідно до моделі ABCD, втручання призвело до значних покращень знань про емоційну сферу дітей з ООП. Діти з групи втручання продемонстрували більше розуміння емоцій та здатність ідентифікувати емоції інших людей. Соціально-емоційне навчання вплинуло на вдосконалення вмінь дітей з ООП демонструвати самоконтроль та відсутність агресії у порівнянні з контрольною групою [4, с. 73–74].

Висновки. Отже, нами здійснено аналіз впровадження програми Preschool PATHS у закладах дошкільної освіти Великої Британії та Хорватії. Проаналізовано можливість інтеграції даної програми для дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в Україні. Можна зазначити, що дане дослідження дозволило з'ясувати, що основною умовою успішності та результативності універсальної навчальної програми SEL Preschool PATHS для дітей дошкільного віку є її теоретична модель. Використання теоретичних моделей сучасної нейронауки, зокрема моделі ABCD, є науково-обґрунтованим прикладом об'єднання афективного, поведінкового, когнітивного та лінгвістичного розвитку дитини дошкільного віку. Відкриття у галузі нейронауки вказують на важливість соціально-емоційного розвитку дітей з дошкільного дитинства, враховуючи, що ранній досвід і побудова стосунків з оточуючими позитивно впливають на мозкову організацію дитини. Також при розробці і впровадженні програм SEL для дітей дошкільного віку слід враховувати можливості їх інтеграції для різних категорій здобувачів дошкільної освіти, а саме для дітей з ООП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Dauber, S. L. First grade classroom behaviour: Its short and long-term consequences for school performance. *Child Development*. 1993, 64, 801–814.
2. Anthony, B. J., Anthony, L. G., Morrel, T. M., & Acosta, M. Evidence for social and behaviour problems in low-income, urban pre-schoolers: Effects of site, classroom, and teacher. *Journal of Youth and Adolescence*. 2005, 34, 31–39.
3. Cefai, C. & Cavioni, V. Social and emotional education in primary school: integrating theory and research into practice. London: Springer, 2014.
4. Chi-Ming Kam, Greenberg, M. T., & Kusché, C. A. Sustained Effects of the PATHS Curriculum on the Social

and Psychological Adjustment of Children in Special Education. *Journal of emotional and behavioral disorders*. 2004, vol. 12, no. 2, pages 66–78.

5. Coolahan K., Fantuzzo J., Mendez J., & McDermott P. Preschool peer interactions and readiness to learn: Relationships between classroom peer play and learning behaviours and conduct. *Journal of Educational Psychology*. 2000, 92, 458–465.

6. Denham, S. A. Emotional development in young children. New York: Guilford Press, 1998.

7. Domitrovich, C. E., Cortes, R. C., & Greenberg, M. T. Improving young children's social and emotional competence: A randomized trial of the preschool "PATHS" curriculum. *The Journal of Primary Prevention*. 2007, 28(2), 67–91.

8. Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., Kessler, R., Schwab-Stone, M. E., & Shriver, T. P. Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 1997.

9. Gormley, W. T., Phillips, D. A., Newmark, K., Welti, K., & Adelstein, S. Social emotional effects of early childhood education programs in Tulsa. *Child Development*. 2011, 82, 2095–2109.

10. Greenberg, M. T., Kusche, C. A., & Speltz, M. Emotion regulation, self-control, and psychopathology. In D. Cicchetti & S. Toth (Eds.), *Internalizing and externalizing expressions of dysfunction*. Rochester Symposium on Developmental Psychopathology. 1991, Vol. 2 (pp. 21–55). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

11. Hughes C., Cline T. An Evaluation of the Preschool PATHS Curriculum on the Development of Preschool Children. *Educational Psychology in Practice*, 2015, v. 31, n. 1, pp. 73–85.

12. Mihica J., Novaka M., Basicb J. and Robert L. Nix. Promoting Social and Emotional Competencies among Young Children in Croatia with Preschool PATHS. *The International Journal of Emotional Education*. Vol. 8, no. 2, 2016, pp. 45–59.

13. Morris, P., Mattera, S. K., Castells, N., Bangser, M., Bierman, K. B., & Raver, C. Impact findings from the head start cares demonstration: National evaluation of three approaches to improving preschoolers' social and emotional competence. OPRE Report 2014-44. Washington, DC: Office of Planning, Research and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services, 2014.

14. Nix, R. L., Bierman, K. L., Heinrichs, B. S., Gest, S. D., Welsh, J. A., & Domitrovich, C. E. The randomized controlled trial of Head Start REDI: Sustained effects on developmental trajectories of social-emotional functioning. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2016, 84, 310–322.

15. Raver, C. C., Blackburn, E. K., Bancroft, M., & Torp, N. Relations between effective emotional self-regulation, attentional control, and low-income preschoolers' social competence with peers. *Early Education & Development*. 1999, 10(3), 333–350.

16. Saarni, C. The development of emotional competence. New York: Guilford Press, 1999.